

15.89x27.89	1	51	עמוד	הארץ - גלריה	26/01/2024	89048594-7
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

פרוזה

גענועים לאתמול

אנתולוגיה מרשימה של סופרים ישראלים שכתבו ביידיש נותנת קול לשפה ולזיכרונות שהודרו מהתרבות המקומית

"כמו רימון עסיסי הערב עמוס בגענועים לאתמול", כותבת מאלה וכמותו, הסיפורים בקובץ נתונים בהווה הישראלי ובו נזכרים גם בזיכרונות הכואבים מאז, שלא נמצא להם קול בשאון האידיאלוגי הנמרץ של המדינה החדשה. בתוך זה, הם כותבים בשפת האתמול.

לשפה הזאת יש מסורת יצירתית, שממנה צמחה התרבות העברית. הסבים הגדולים שלה, מנדלי מוכר ספרים ושלוש עליכם, התקינו את אמות המידה שלה: שפה שמשלבת בין דיבוריות של חול ובין הרמוזים ומשלבים לשוניים שלקוחים משפת הקודש. הספרות הזאת נולדה בתוך האקלים הרומנטי של שלהי המאה ה-19, שבו היוצר נתפש כמי שמעביר את הרהורי ואת רגשותיו הכמוסים ביותר כהווייתם, באופן נא וחשוף.

משהו בפראות הרטריות הרומנטיות מפעיל את הסיפורים הללו. יש בהם ביטוי פאנוס המדהים, מלים מודגשות ושימוש נרחב בשלוש נקודות – אלמנטים רטריות שנחשבים כיום פסולים. אבל הכתיבה היידיש נוקה להם, משום שהיא נוצרה בכוח החיים

שנדרש מול הגויים בשטעטל ובהישרדות במחנות הריכוז או במחנות העבודה הסובייטיים. היא נטועה בדחיפות של מי שמצליח לשרוד למרות הכל, ובצחוק הגורל שמלווה אותו. אולי בשל כך, היא מתעבת על דיוקנאותיהם של מי שעודם מצויים על קרקע רועדת: העולה החדשה האחות בתינוק, ובתחנת האוטובוסים לא מוצאת את דרכה לבית החולים; העולה החדש שנשלח למלחמה, ושנתו נודדת בלילות; האדם שנהרס תר שריד אחרון לזיכרונות הכפר שלו.

יוסל בירשטיין כותב בסיפור קורע הלב "בין עצי הוית" על זקן ערבי ערירי, שרק חמורו מארח לו לחברה בצריף הדל. חייו הארוכים הקנו לו תרונה "שהכפר ישנו, שהכפר היה תמיד, וזה גרם לו להאמין שכמו הכפר, גם הוא יהיה תמיד", בדיוק כמו הכוכבים בשמים וכמו עצי הוית העתיקים. אחד רי שנים ארוכות מתעוררת בו תשוקה פתאומית: הוא גונב כמה תפוזים מפרדסי היהודים כדי לממן ביקור אצל זונה. מפגש עם חייל ישראלי עוקר את הוודאות הקיומית שלו. ואולי לא לגמרי, משום שגם מול התעמרות או רוע, העצים הזקנים עודם נאחזים בקרקע, "מפותלים בסבך פרוע, כאילו רוח הסערה עדיין תססה בעורקיהם".

מול המבט הפוליטי של בירשטיין, מנדל מאן נודד למחוזות רוחניים יותר בסיפור "אשתו של קפקא" הוא מתאר מפגש עם אשה שחיה במציאות ספרותית. "נדדתי עם קפקא מדיון לדיון במשפט הנצחי שלי", היא מספרת, "כבר לא יצאתי אך פעם מן העולם שהוא ברא". המציאות שלה נמסכת בספרות ונמסה לתוכה, ובהויה היפהפייה הזאת, המספר חש "שתיכף יעטפו אותי צעיפים שחורים, ומתוך קפליהם יתעופפו ציפורים שקופות, עיניהן ורחניהן".

בכל הסיפורים הללו – נוגים או מלאי תקווה, מגויסים למי שימה הלאומית או ביקורתיים ביחס אליה – נפתחת דלת אל זיכרון של העולם שאבד. צבי אייזנמן מתאר את העולם ההוא, "שבו אנשים עושים דברים חסרי היגיון, כי קיומם חסר היגיון". ומולו, בניגוד חריף, המציאות הישראלית שבה "לילה הוא לילה, הצליל הוא צליל, והכל מוחשי כל כך, ממש".

בפער הזה שרויים כל הסיפורים, שנכתבו בשפה של גענועים. אי אפשר לחזור לשם, אל האנשים האהובים שמתו, אל העולם שנחרב. ישעיהו שפיגל כותב: "עכשיו עומדים כל האנשים האלה כאן על החופים לאחר השיטפון, אילמים, מפורדים, גלמודים". אבל אפשר לתת להם קול ותהודה, דרך הצלילים היידיים שנסחפו בורם ובכל זאת הגיעו, והם אדמה נשכחת ומוצקה. ■

עמרי הרצוג

אנתולוגיה "שמים נושקים לים" כוללת 22 סיפורים קצרים שנכתבו ביידיש על ידי סופרים וסופרות ישראליים. הסיפור המוקדם ביותר בקובץ נכתב ב-1952, והמאוחר ביותר ב-1997. במבט חטוף, הספר נראה מיועד בעיקר לחוקרי ספרות עברית; הוא יצא בהוצאת מאגנט וכריכתו הולמת ספר עיון. אולם הרושם הראשוני הזה מטעה. הספר הסב לי הנאת קריאה שכמותה לא חוויתי זמן רב.

העורך שחר פינסקר, שגם כתב הקדמה בהירה ומעניינת, בחר סיפורים שונים זה מזה בסגנונם ובנושאייהם, אבל כולם מפעילים את הרגש ואת הדמיון באופן רבי-עוצמה. חלק מההתרגשות קשור גם בגילוי של סופרים ישראלים לא מוכרים; מבין העשרה המשתתפים בקובץ, הכרתי רק את שמוטיהם של אברהם סוצקבר ויוסל בירשטיין, שפירסמו גם בעברית. לחלקם שם זה, לא מעובד, כמו ריקודה פוטש או

מנדל מאן. אבל בקריאה נמתח גם קו מלנכולי של עולם ספרותי תוסס שלא מצא את מקומו בקונן המקומי. הספר הוא גם מעשה תיקון.

הסופרים והסופרות היידיים הודרו מהתרבות הישראלית, בעיקר משום שיצירה בשפות כמו ערבית, לדינו או יידיש לא עמדה בציווי ההתעוררות הלאומית ובחזון כור ההיתוך הלישוני והתרבותי. היידיש נחשבה רכיב ארכאי ולעתים אף מבווה של עולם ישן וגלותי, לשונם של יהודים שהלכו כצאן לטבח; שפה שרחוקה עד מאוד מהאתוס הגברי והפוטנטי של העברית החדשה ושל ספרותה. היוצרים מודעים לכך; אברהם קרפינוביץ' כותב: "נפרדנו כאן משפת היידיש היפה שלנו". אבל זו השפה שבה הם חולמים, ולכן זו השפה שבה הם כותבים.

הסופרת מלשה מאלה כתבה סיפור שהביא אותי אל סף דמעות, אף שהוא מלא בכוח חיים ובאופטימיות. מאלה נולדה בלודז' ב-1913 ולאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה חייתה כפליטה בכרית המועצות, ומשם נדדה למחנות העקורים בגרמניה עד שעלתה לארץ ב-1950. היא פירסמה בסך הכל שני ספרים.

המידע הביוגרפי הזה מסתיר יותר מאשר מגלה. ספרה השני יצא לאור ב-1963, ועד מותה ב-1999 היא לא פירסמה דבר. איני יודע מה הסיבה לכך, אבל אני יודע שהספרות הישראלית יצאה נפסדת מהשתיקה הספרותית שלה. הסיפור הנפלא "הווילון" מתאר שתי תקופות בחייה של אשה אחת ששמה חנה. היא גדלה כילדה בעיירה קטנה בפולין. בערב אחז, כשאמה פיטפטה עם חברה ליד שולחן האוכל ואחיה הגדולים שיחקו בחוץ, היא התרעמה על ההסגר הביתי המשעמם. עלה בה רעיון להצית את הווילון: "איי, היה יכול להיות שמח ומואר כאן בבית! איי, איך שהלהבה היתה ורקדת בחלון הפתוח!"

שנים לאחר מכן, והיא כבר אשת איש ואם לשני ילדים בישראל, חנה מתמודדת עם קיפאון יצירתי. היא ציירת מוכשרת, אבל דבר-מה נותר חסום בחמסין הישראלי. "הדמויות מהבית בפולין, מהעיירה – בלתי נשכחות, אהובות עד כאב ואחוות בלי הפרד בצער – לא רצו עוד לעלות על הבד", היא כותבת; ואולי הן מסתרות "בגלל ערפל הדמעות שהיה מכסה את כל שעבר, ולא איפשר למכחול לגעת בו". אבל הגיבורה אינה דמות נוגה; היא עודנה תאבת חיים ושופעת חום וצחוק. ביקור של חבר ותיק מעורר בה שוב את הדריכות הנושנה שחווה כילדה; האמנות שלה תצית שוב את הווילון, והלהבה תאיר את הדמויות האהובות שאיבדה.

שמים נושקים לים: סיפורים ישראלים ביידיש

עורך: שחר פינסקר

תורגמו מידיש: יעד בירן, עופר דינס, יעל חבר, מתן חרמוני, עדי מהלאל, בני מר, שחר פינסקר, ויקי שיפריס. הוצאת בית שלום עליכם ומאגנט, 234 עמודים, 98 שקלים